

Czerniak, A. J.

"Technika w historycznym rozwoju", T. 1, 2, Moskwa 1979, 1982 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 29/1, 226-229

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sztuki plastyczne posiadają w Niemczech stare, sięgające średniowiecza tradycje. Niemniej jednak nie osiągają wyżyn, na które wstąpiła niemiecka muzyka. Szczególnie w czasach nowszych malarstwo to zdaje się być wtórne i zapóźnione. Przy tym, rzecz charakterystyczna, jego wybitniejsi przedstawiciele byli często obcego pochodzenia. Wymieńmy tylko dla przykładu G. Klimta, syna czeskiego emigranta; urodzonego w Moskwie W. Kandynsky'ego; T. Grochowiaka, Radziwilla, nie mówiąc już o twórcach ze środowisk żydowskich. W przeciwieństwie do ilustracyjnej lub zamkniętej w socrealistycznym symbolizmie współczesnej plastyki NRD, w pozostałych krajach niemieckich jest ona bardziej otwarta na nowe tendencje, zasilana jak dawniej przez obcy, ale zadomowiony w nich żywioł, szczególnie Czechów, z ich „małym realizmem”.

Niezależnie od naszych wojennych doświadczeń i w wyniku ich występujących u wielu jeszcze Polaków animozji do tego co niemieckie, po przeczytaniu książki *Zur Kulturkunde der Länder des deutschen Sprachraumes* jawi się imponujący obraz kulturalnego życia na niemieckim obszarze językowym, choć w publikacji pominięto literaturę, architekturę, rzeźbę. Należą się więc słowa uznania redaktorowi tomu, jak i jego współpracownikom, że przybliżyli nam tak rozległe przestrzenie duchowego życia naszych zachodnich, tych najbliższych i nieco dalszych, sąsiadów. Całość uzupełniają wykazy literatury przedmiotu oraz zestaw 43 ilustracji, ukazujących niemieckie budownictwo, rzeźbę, malarstwo, wyrabianą w manufakturach porcelanę, meble. W podpisach pod 14 i 15 ilustracją wkraśli się błąd, zostały one po prostu przestawione. Wydaje się, że pośród reprodukcji zabrakło tak charakterystycznego obrazu M. Liebermanna jak *Przedzenie lnu w Laren* (reprodukowana *Aleja z papugami* tegoż artysty w czarno-białej konwencji traci całą swą kolorystyczną moc, następnie M. Beckmanna *Noc* i O. Dixy *Sklep rzeźniczy* bądź jego tryptyk pt. *Wojna*).

Przy korzystaniu z omawianej książki daje się we znaki brak indeksu osobowego; stąd konieczność ciągłego wertowania w poszukiwaniu interesującego czytelnika twórcy. A może to i lepiej, że czytelnik zmuszony jest do kilkakrotnych nawrotów, do powtórnego zagłębiania się w treść książki?

Ryszard Ergetowski
(Wrocław)

Technika w historycznym rozwoju. T. 1—2. Moskwa Izdatelstwo „Nauka”. Akademia nauk SSSR. Institut istorii jestiestwoznanija i techniki. T. 1: *Ot powojawlenija rucznych orudij do stanowlenija maszynno-fabriznogo proizvodstwa*. 1979, 1 nrb., 411 s.; T. 2: *70-je gody XIX — naczalo XX w.* 1982, 509, nrb. 3 s.

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych w Instytucie Historii Nauk Przyrodniczych i Techniki Akademii Nauk ZSRR powstał zamiar opracowania fundamentalnego trzutomowego dzieła pt. *Historia techniki*. Celem tego wydawnictwa jest przedstawienie możliwie pełnego, wszechstronnego obrazu rozwoju techniki światowej od zarania dziejów aż do naszych czasów, z gruntowną interpretacją zjawisk historyczno-technicznych według metodologii marksistowsko-leninowskiej i stosując metodę podejścia systemowego. Bardzo duża objętość wydania (około 1500 stron dużego formatu) umożliwiła naświetlenie mało znanych aspektów i zjawisk historii techniki światowej. Wiele dziesiątków lat temu wybitny rosyjski historyk literatury i bibliograf S. A. Wiengerow mawiał, że historii literatury nie można badać, zajmując się jedynie „generałami i pułkownikami literatury”. Trzeba uznać, że zasada ta powinna dotyczyć również historii nauki i techniki. Objęte badaniami z historii techniki mało znane zjawiska stanowią tło dla wszelkich

dokonań, często ich przesłanki mogą wywołać zainteresowanie badaczy, stać się impulsem dla nowych poszukiwań. Tomy recenzowanego wydania powszechnej historii techniki ułożone są chronologicznie. Pierwszy — obejmuje okres od pojawienia się ręcznych narzędzi pracy do rozpowszechnienia się maszynowo-fabrycznej techniki produkcji czyli do lat siedemdziesiątych XIX wieku. Ramy chronologiczne drugiego tomu — to lata siedemdziesiąte XIX wieku — początek XX wieku. Trzeci tom będzie poświęcony rozwojowi techniki po zwycięstwie Wielkiej Rewolucji Październikowej. Ten zasadniczy podział na okresy należy niewątpliwie uznać za prawidłowy, odpowiadający głównym etapom rozwoju sił produkcyjnych społeczeństw.

Do chwili obecnej zostały wydane dwa pierwsze tomy monumentalnego dzieła z historii techniki. Pozwalają one na wyrobienie dość skryształizowanego poglądu na temat całości wydawnictwa: jego zespołu autorskiego; koncepcji; bazy źródłowej; kryteriów metodologicznych i metody badań; struktury dzieła; faktografii; charakteru ujęcia, formy i innych podstawowych parametrów.

W opracowaniu brało udział ponad dwudziestu autorów. Wśród nich znany historyk nauki, członek Akademii — B. M. Kiedrow; zajmujący się przez wiele lat historią techniki — prof. J. K. Milonow; dr S. W. Szuchardin; A. A. Kuzin i inni. Odpowiedzialnymi redaktorami tomów byli: S. W. Szuchardin, N. K. Łaman, A. S. Fiedorow. Zapewnili oni dobór materiałów według indywidualnych kryteriów, ale również ujednoczenia podejścia problematyki i w pewnym stopniu stylu wykładu. Należy szczególnie podkreślić wielki wkład pracy przedwczesnie zmarłego znanego radzieckiego historyka techniki S. W. Szuchardina, inicjatora wydawnictwa i organizatora zespołu autorskiego.

Zapoznajmy teraz pokrótce czytelników z układem tomów. Pierwszy tom składa się z 5 części. Pierwsza część omawia rozwój techniki w warunkach kształtowania się wytwórczości pierwotnej, jak również w pierwszym okresie jej rozwoju. Druga część poświęcona została technice okresu powstania i kształtowania się wytwórczości rzemieślniczej (od końca IV tysiąclecia p.n.e. do V w. n.e.), trzecia — technice okresu rozwiniętej wytwórczości rzemieślniczej (V—VI w.); czwarta — technice okresu produkcji manufakturowej (XV w. — I połowa XVIII w.). Mniej więcej 60% tekstu zajmuje część piąta, omawiająca problemy rozwoju techniki w okresie kształtowania się produkcji maszynowo-fabrycznej (II połowa XVIII w. — lata 70-te XIX w.), w ramach którego nastąpiły rewolucja techniczna i przewrót przemysłowy oraz rozwinęła się produkcja kapitalistyczna. Oczywiście, w tej części autorzy nie mogli całkowicie zrezygnować z „gałęziowego” aspektu wyłożenia materiału, lecz ma on całkowicie drugorzędne znaczenie i jest on wyodrębniony dopiero na trzecim poziomie podziału (paragrafy poszczególnych rozdziałów). Wszędzie widoczne jest dążenie autorów do uogólnień, przenoszenie środka ciężkości wykładu na rozwój tzw. techniki zbiorczej. W każdym tomie podstawową część wykładu poprzedza rozdział wprowadzający o charakterze teoretycznym.

Układ drugiego tomu jest nieco inny. Nie został on podzielony na duże objętościowo części, lecz na 16 rozdziałów ukształtowanych wg podziału „gałęziowego”. Taka niejednorodność układu pierwszego i drugiego tomu może na pierwszy rzut oka wywołać zdziwienie, jednak uważna lektura przekonuje o prawidłowości elastycznego podejścia do spraw struktury. Drobniejszy podział drugiego tomu jest uzasadniony samym materiałem odzwierciedlającym inną skalę rozwoju techniki, głębsze różnicowanie jej poszczególnych dziedzin. Jednak również i w tym tomie autorzy wykazują skłonność do uogólnień, zwracając przede wszystkim uwagę na drogi rozwoju techniki, ogólne tendencje i prawidłowości.

Ostatni rozdział pt. *Stan rozwoju techniki w przeddzień ogólnego kryzysu kapitalizmu* charakteryzuje się wysokim poziomem uogólnień. Z materiałów tego rozdziału można dojść do wniosku, do którego wcześniej już doszedł Lenin, a mianowicie, że w stadium imperializmu zarówno struktura ekonomiki, jak i warunki techniczne produkcji dojrzewają już do przejścia do nowej formacji społeczno-technicznej, kształtują się i rozwijają również warunki materialno-techniczne, niezbędne dla budowy socjalizmu. Rozdział ten przygotowuje czytelnika do zrozumienia materiału, związanego z rozwojem techniki w okresie ogólnego kryzysu kapitalizmu, budowy socjalizmu w ZSRR i w innych krajach.

Ścisły związek i wzajemna zależność techniki i nauki znajdują swoje pełne odbicie na stronicach tego wydawnictwa. Wiadomości historycznonaukowe przedstawione są tutaj w różnych konfiguracjach: w formie wyodrębnionych rozdziałów, specjalnych paragrafów, wreszcie w formie krótkich dygresji i informacji w tekście. Dlatego też mamy pełne prawo uznać recenzowane wydawnictwo za pracę z historii techniki oraz jej podstaw naukowych. W tym właśnie przejawia się osiągnięcie zespołu autorskiego. Dzieło napisane z marksistowsko-leninowskiego punktu widzenia znamionuje związek wiadomości historyczno-technicznych z warunkami społeczno-ekonomicznymi i politycznymi epoki. Związek ten nie jest formalny, zewnętrzny, lecz organiczny, odzwierciedlający przyczyny i skutki tych powiązań.

Książka ukierunkowana jest internacjonalistycznie: obok pokazania szerokiej panoramy rozwoju techniki i jej przedstawicieli w Rosji zaprezentowano tu obiektywną ocenę osiągnięć myśli naukowo-technicznej i techniki w skali światowej. Scharakteryzowano działalność uczonych, wynalazców oraz inżynierów z różnych dziedzin nauk technicznych i techniki w innych krajach. Zwięźle, lecz bardzo ściśle, pokazany jest wkład do nauki wielkiego polskiego uczonego, odkrywcy heliocentrycznego systemu świata, Mikołaja Kopernika; wybitnego polskiego astronoma, twórcy selenografii, Jana Heweliusza; znakomitej córki narodu polskiego, jednej z twórców teorii radioaktywności, Marii Skłodowskiej-Curie i innych. W recenzowanym wydawnictwie znajdzie czytelnik wiadomości o znanych uczonych i inżynierach, pracujących w Rosji, lecz Polakach z pochodzenia: konstruktorze lotnictwa — Igorem Sikorskim; wynalazcy łodzi podwodnej — Stefanie Dzwieckim; metaloznawcy i hutniku — Alfonsie Rzeszotarskim; budowniczym mostów — Stanisławie Kierbedziu; specjalście w zakresie mechaniki budowlanej, teorii sprężystości, założyciela szkoły naukowej — Feliksie Jasińskim i innych.

Realizację dążeń zespołu autorskiego do obiektywnego, szerokiego pokazania osiągnięć technik za granicą oraz wkładu uczonych wszystkich krajów świata ułatwiło korzystanie z najnowszej literatury zagranicznej z zakresu historii techniki. Jednocześnie ogrom wiadomości o rozwoju techniki w Rosji, znajdujący się w recenzowanych tomach, może być wielce użyteczny dla zagranicznych historyków techniki, dając wystarczające i obiektywne pojęcie o roli Rosji w rozwoju światowej historii techniki.

Szeroki obraz rozwoju techniki w świecie jest oparty na solidnej bazie źródłowej. Wykaz wykorzystanej literatury zawiera ponad 1100 tytułów w językach rosyjskim, angielskim, niemieckim, francuskim, czeskim i innych. W tej liczbie znajdują się prace twórców teorii marksizmu-leninizmu, zbiory dokumentów, prace historyczno-techniczne — również wydane w XVIII—XIX w., artykuły z czasopism itd.

Poziom uogólnień materiału, koncepcja powszechnej historii techniki, rozmiały bazy źródłowej oraz stopień nowatorstwa recenzowanego wydawnictwa pozwalają ocenić je jako poważne wydarzenie naukowe. Książka jest jednak napisana w formie przystępnej, bez obciążenia schematami kinematycznymi, wzora-

mi matematycznymi i nomenklaturą chemiczną i w ogóle bez zbędnych szczegółów. Właśnie te cechy mają decydować o potencjalnym kręgu odbiorców: wydawnictwo jest adresowane bowiem do szerokiego grona czytelników interesujących się historią techniki, nauki i kultury, a także do wykładowców i studentów wyższych uczelni oraz uczniów szkół średnich. Innymi słowy książka spełnia dwójakie zadanie: naukowo-informacyjne oraz oświatowe. Właśnie dlatego opublikowane tomy wydawnictwa zniknęły bardzo szybko z półek księgarskich i cieszą się dużą popularnością w bibliotekach.

Należy również dodać, że to fundamentalne dzieło radzieckich historyków techniki jest tłumaczone w NRD i Japonii, a w Związku Radzieckim w wydawnictwie „Mir” przygotowuje się wersję angielską dla czytelników zagranicznych.

Na zakończenie zwróćmy uwagę na szatę graficzną książki i bogaty materiał ilustracyjny. W obu tomach jest ponad 220 różnego rodzaju ilustracji: wiele z nich pochodzi z unikalnych wydań, a niektóre są publikowane po raz pierwszy. Chciałoby się w zestawie ilustracji znaleźć karty tytułowe dzieł wyznaczających etapy rozwoju myśli naukowo-technicznej.

W wydawnictwie obok bibliografii zamieszczono indeks nazwisk i indeks rzeczowy, które ułatwiają korzystanie z książki.

Praca nad tomem trzecim jest w toku. Pozostaje życzyć zespołowi autorskiemu jego rychłego ukończenia. Są ku temu wszelkie przesłanki.

A. J. Czerniak
(Moskwa)

Przekład z języka rosyjskiego: L. Tyszko
Weryfikacja przekładu: I. Stasiewicz-Jasiukowa

NOTATKI BIBLIOGRAFICZNE

Ryszard Ergetowski: *Universitätsbibliotheken und Bibliotheken der Akademie der Wissenschaften in Polen*. Symbolae Slavicae nr 14 Frankfurt a. M — Bern 1981 ss. 81.

Z zainteresowaniem i jednocześnie ze zdziwieniem bierze czytelnik do ręki opublikowaną w języku niemieckim książkę Ryszarda Ergetowskiego poświęconą dziejom bibliotek uniwersyteckich i akademii nauk w Polsce. Z zainteresowaniem, gdyż jest to pierwsze opracowanie wymienionego w tytule tematu. Ze zdziwieniem, ponieważ praca ta — tak potrzebna studentom bibliotekoznawstwa, bibliotekarzom i miłośnikom życia umysłowego w Polsce — wyszła jedynie w wydaniu niemieckim. Nie pierwszy to raz wydawca niemiecki drukuje — jako pierwszy — podstawowe źródła i opracowania do historii nauki i literatury polskiej.

Na pracę Ryszarda Ergetowskiego składa się trzynaście mini-monografii bibliotek uniwersyteckich oraz pięć — bibliotek akademii nauk. Autor uwzględnił zarówno biblioteki uczelni, które po zmianie granic w roku 1944 pozostały poza obrębem państwa polskiego, jak i biblioteki uczelni, powołanych do życia po drugiej wojnie światowej. Wspomniane tu szkice prezentują podstawowy materiał faktograficzny dotyczący kształtowania się omawianych księżnic (okoliczności powstania, przemiany organizacyjne, profil księgozbioru, prace nad jego uporządkowaniem i skatalogowaniem, działalność naukowa bibliotekarzy, wiadomości biograficzne o fundatorach i dyrektorach). Książka Ergetowskiego uświadamia czytelnikowi niemieckiemu, jak w Polsce praca „na niwie kultury” rwała się, była przerywana oraz podejmowana na nowo przez kolejne pokolenia, w najbardziej